

Η “ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΘΑΣΟΥ” ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΑΠΑΕΥΣΤΡΑΤΙΟΥ
ΚΑΙ Ο ΣΩΤΗΡΙΟΣ ΔΟΥΚΑΣ Ο ΤΥΠΟΓΡΑΦΟΣ

Ἀλέξανδρος Γ. Παπάζογλου

Στὸν πατέρα μου*

... ἐτοῦτοι εἶναι ἀληθῶς καιροὶ καὶ σιχαμένοι
καὶ ὅχι ἀθεόφοβοι, ἀλλὰ ἄθεοι, χαμένοι...

Καισάριος Δαπόντες

Τὰ τελευταῖα χρόνια διάφοροι μελετητές, προσεκτικά καὶ ὄχι χωρὶς δυσκολίες, προσπαθοῦν νὰ ἀνασυστήσουν τὴν ζωὴ καὶ τὸ ἔργο ἐνὸς σημαντικοῦ Θάσιου λογίου καὶ τυπογράφου, στὶς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες, τοῦ 18ου αἰῶνος, τοῦ Σωτηρίου Δούκα¹, αὐτοῦ ποὺ ἐξέδωσε τὸ ἓνα καὶ μοναδικὸ γνωστὸ βιβλίο ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖο τῆς Ἀθωνιάδος Σχολῆς, τὸ 1759, τὸ θεωρούμενο καὶ ὡς τὸ πρῶτο "σταμπάδο" ποὺ ἐκδόθηκε ἀπὸ "ἐλληνικὸ τυπογραφεῖο"²· ἢ ἔρευνα, δύ-

* Μὲ τὸ συγκεκριμένο θέμα μὲ προέτρεψε νὰ ἀσχοληθῶ ὁ Γεώργιος Κ. Παπάζογλου, μοῦ παρέθεσε ὅλη τὴν σχετικὴ βιβλιογραφία καὶ μοῦ διόρθωσε ἀρκετὲς φορὲς ὑπομονετικὰ τὸ κείμενο· αἰσθάνομαι βαθειὰ τὴν ἀνάγκη νὰ τὸν εὐχαριστήσω, καὶ ἀπὸ τὴν θέση αὐτὴ, γιὰ τὴν ἀγάπη του καὶ τὴν στοργή του.

1. Γ. Κ. Παπάζογλου, Δύο Θάσιοι στὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ στὴν Βλαχία: Σεραφεῖμ ἱερομόναχος καὶ Σωτήριος Δούκας Στωϊκοβίτς (17-18ος αἰ.), Πρακτικὰ Α' Συμποσίου Θασιακῶν Μελετῶν, Θασιακὰ 7 (1990/91), Ἀφιέρωμα στὴ μνήμη Γεωργίου Μπακαλάκη, 51-64, *τοῦ ἰδίου*, Σεραφεῖμ Τζεφβενὸς καὶ Μητροφάνης Νύσσης-Μητροφάνης Θάσιος: Ἀγνωστες πτυχὲς τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου λογίων Θασίων ἱεραρχῶν (17-18ος αἰ.), Πρακτικὰ Β' Συμποσίου Θασιακῶν Μελετῶν, Θασιακὰ 9 (1994/95), Ἀφιέρωμα στὴν μνήμη Σωκράτη Καπλανέρη, 402 κ.ἀ., Φλ. Μαρινέσκου, Ὁ Θάσιος τυπογράφος Δούκας μέσα ἀπὸ ρουμανικὲς πηγές, Πρακτικὰ Α' Διεθνοῦς Συνεδρίου Βαλκανικῶν Ἱστορικῶν Σπουδῶν, Καβάλα 2004, Α', 291-306 (- στὶς ἀνωτέρω ἐργασίες βλ. καὶ τὴν σχετικὴ μὲ τὸν Σωτήριον Δούκα βιβλιογραφία).

2. *Ém. Legrand*, Bibliographie Hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par les Grecs au dix-huitième siècle, Παρίσι 1918, I, 462 (ἀρ. 490), καὶ Γ. Κ. Παπάζογλου, Δύο Θάσιοι στὸ Ἅγιον Ὄρος..., 59, ὅπου καὶ λοιπὴ σχετικὴ βιβλιογραφία.

σκολη ἐξ ἀρχῆς καὶ ὥς σήμερα, βασίσθηκε σὲ κατάσπαρτες πηγές καὶ σημειώματα βιβλιογραφικά καὶ ἄλλα, πού ἀπαντοῦν σὲ χειρόγραφα, κώδικες καὶ λυτὰ ἔγγραφα, ἀλλὰ καὶ σὲ ἔντυπα, ἀποκείμενα σὲ διάφορες ἀνὰ τὸν κόσμον Βιβλιοθήκες, καὶ ἀχνὰ μόνο ἔχουμε σήμερα τὴν δυνατότητα νὰ γνωρίσουμε τὰ σχετικά μὲ τὴν τυπογραφικὴ δραστηριότητα τοῦ Σωτηρίου Δούκα καὶ τὴν σχέση του μὲ τὸν ἄλλο Θάσιο τῶν χρόνων, τὸν κατὰ 30 τοῦλάχιστον χρόνια μεγαλύτερο τοῦ Σωτηρίου λόγιου ἱεράρχη Σεραφεῖμ Τζερεβενό³. Ἔτσι, στὸν ὅποιο καλοπροαίρετο μελετητὴ θὰ προκαλοῦσε ἐξ ἀρχῆς ἐκπληξη τὸ πλῆθος τῶν πληροφοριῶν, πού, ξεπερνώντας τοὺς εἰδικοὺς ἐπιστήμονες, ἔρχεται ἀφειδῶς νὰ δώσει στὴν *"ἱστορία τῆς νήσου Θάσου"* ὁ Γεώργιος Παπαευστρατίου, Θάσιος μηχανικός-ἱστοριοδίφης, γιὰ τὸν συντοπίτη του Σωτήριου Δούκα, γιὰ αὐτὸν πού ἀνεφάνη *"κατὰ τὸν μεσαιῶνα (...) ἔχων μεγάλην μόρφωσιν, δακτυλοδεικτούμενος ὑπὸ τῶν Θασίων καὶ θαυμαζόμενος ὡς ἄλλος τις Ὀδυσσεύς"*, ὅπως σημειώνει⁴ τὸ βιβλίο τοῦ Παπαευστρατίου ἐξεδόθη τὸ πρῶτον στὴν Ἀλεξάνδρεια τὸ 1922 καὶ μόλις τελευταῖα, τὸ 2001, ἐπανεξεδόθη ἀναστατικά, στὴν Θάσο, καὶ ἔγινε εὐρέως γνωστό⁵. Ὁ Θάσιος μηχανικός-ἱστοριογράφος, ἂν ὄχι μυθιστοριογράφος, ὅπως θὰ δοῦμε, κάνει λόγο γιὰ πάμπολλα συγγράμματα τοῦ Σωτηρίου Δούκα πεζά, ἀλλὰ καὶ ποιητικά κείμενα, ἀποσπάσματα μάλιστα ἀπὸ τὰ ὅποια καὶ ἐκδίδει, ὅταν οἱ εἰδικοὶ ἐπιστήμονες σήμερα δὲν ἔχουν νὰ σημειώσουν οὔτε ἓνα ἔργο τοῦ Θάσιου τυπογράφου, κάνει λόγο γιὰ συγκεκριμένες περιοδεῖς του στὴν Ἀνατολή, γιὰ συγκεκριμένες ἡμερομηνίες ἐπιστροφῆς του στὸν Ἀθῶνα καὶ γιὰ συγκεκριμένο χρόνο θανάτου του, ἐνῶ οἱ εἰδικοὶ ἐπιστήμονες στὸ μόνο στὸ ὁποῖο κατάφεραν νὰ φθάσουν εἶναι νὰ προσδιορίσουν, σὲ πλαίσια δεκαετιῶν, τὰ ἔτη γεννήσεως καὶ θανάτου του, κάνει λόγο γιὰ συγκεκριμένες προσφορές του προκειμένου νὰ ἀνεγερθοῦν μονὲς στὸν Ἀθῶνα, ὅταν οἱ εἰδικοὶ ἐπιστήμονες δὲν ἔχουν, ἐπίσης, τίποτε σχετικὸ νὰ ποῦν⁶· εἰδικότερα, μεταξὺ ἄλλων, ὁ Γεώργιος Παπαευστρατίου σημειώνει ὅτι,

1. *"Μετέβη [ὁ Σωτήριος Δούκας] εἰς Ἅγιον Ὅρος καὶ ἵδρυσε τὴν Ἑλληνικὴν Τυπογραφίαν τῆς Ἀθωνιάδος Σχολῆς. Ὁ Σωτήρης Δούκας ἐξέδωκε τὴν Ἀλωσιν τῆς Τενέδου, Λήμνου, Σαμοθράκης καὶ Θάσου" ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἧς ἀντίτυπα σώζονται ἐν τῇ μονῇ τοῦ Βατοπεδίου ἐν τῷ Ἀγίῳ Ὄρει καὶ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Πρωτάτου, ἐν Καρυαῖς. Ἐν τῇ Ἱστορίᾳ ταύτῃ δημοσιεύει τὸ Χρονικὸν τοῦ Και-*

3. Γ. Κ. Παπάζογλου, Σεραφεῖμ Τζερεβενός..., 391-419, τοῦ ἰδίου, Καὶ πάλι περὶ Σεραφεῖμ Τζερεβενοῦ τοῦ Θασίου (νέα ἄγνωστα χειρόγραφα), ΑΠΟ-ΦΩΝΗΣ 1 (2000/01), 117-135, ὅπου καὶ συγκεκριμένη γιὰ τὸν Θάσιο ἱεράρχη βιβλιογραφία.

4. Γ. Παπαευστρατίου, Ἱστορία τῆς νήσου Θάσου, Ἀλεξάνδρεια 1922 (ἀναστ. ἐκδ. Ἀστὴρς Θάσου 2001), 68.

5. Ὁ.π. (- γιὰ τὴν πρόσφατη ἐκδοσὶς τῆς Θάσου).

6. Ὁ.π., 68-72.

σαρίου Δαπόντα (1648-1704) 'περὶ τῶν συμβάντων ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Σουλτὰν Μεχμέτη, ἐπιτροπεύοντος τοῦ Κιπροῦλῃ γέροντος Μεχμέτη Πασᾶ, μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ Σουλτὰν Ἀχμέτη, υἱοῦ τοῦ ἰδίου τοῦ Σουλτὰν Μεχμέτη'· πραγματευόμενος τὴν κατάληψιν τῶν ἄνω ἀναφερομένων νήσων ὁ Καισάριος Δαπόντα λέγει μεταξὺ τῶν ἄλλων (...)"⁷.

2. "Ὁ Θάσιος διδάσκαλος Σωτήρης Δούκας διὰ ν' ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας τῆς Ἀθωνιάδος Σχολῆς, περιῆλθε τὰς Παρισίους Ἡγεμονίας, καὶ καταβάς εἰς Κωνσταντινούπολιν, Χίον, Σάμον, Ψαρά, Σκόπελον καὶ Εὐβοίαν, πολλὰ δὲ καὶ διάφορα περισυνάξας ἐλέη, ἐπανῆλθε μετὰ ὀκταετῇ περιουσίᾳ εἰς Ἀθῶνα τῇ 11 Σεπτεμβρίου 1765. Τότε ἐξέδωκε τὴν Γεωγραφικὴν Ἱστορίαν ἐκτυπώσας αὐτὴν εἰς τὴν ἰδιόκτητον Τυπογραφίαν τῆς Ἀθωνιάδος Σχολῆς. Τὸ ἔργον τοῦτο μαρτυρεῖ τὴν ἰκανότητα τοῦ Σωτήρη Δούκα, καθότι εἶναι περιγραφὴ τῆς Ἑλλάδος καὶ πολὺν περιέργον διὰ τὰς παρεχομένας εἰδήσεις (...). Ἐκτὸς ὅμως τῆς ἐργασίας του ὁ Σωτήρης Δούκας, μελετῶν καὶ συγγράφων, συνετέλεσε καὶ εἰς τὴν ἀνέγερσιν τῆς μονῆς τοῦ Ξηροποτάμου ἐν Ἀγίῳ Ὄρει ἔνθα καὶ ἐτάφη τῇ 4 Δεκεμβρίου 1784"⁸.

3. "Ὁ καλῶς ἐξετάζων τὸν Θάσιον Σωτήρη Δούκαν, τοσοῦτον πιστῶς ἐξεικονιζόμενον ἐν τοῖς πολυαρίθμοις αὐτοῦ βιβλίοις ἅτινα ἐτύπωσεν εἰς τὴν ἰδιόκτητον Τυπογραφίαν τῆς Ἀθωνιάδος Σχολῆς, ἀναγνωρίζει ἓνα τῶν ἀληθεστέρων ἀντιπροσώπων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους μεθ' ὅλων τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν ἐλαττωμάτων (...) Πατριώτης φλογερός, μετ' ἀναστεναγμῶν ἀναφέρει τὸ ὄνομα τῆς δουλευούσης πατρίδος:

Ἑλλάς καθέδρα τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν αὐτῶν μαντεῖον!

Ἑλλάς σοφία ζωντανή, καὶ τὸ αὐτῆς ταμεῖον (...)

Ἐξυμνεῖ τὴν πάλαι λαμπρότητα τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ βλέπει νῦν ἐν αὐτῇ θρόνον σκωλήκων καὶ τρύπαν μυρμηκῶν. Ἀναγινώσκει τοὺς χρησμούς καὶ ἐναγωνίως ἀναμένει τὴν προφητευομένην ἀπελευθέρωσιν (...) ἀποκαλεῖ ψεύστας τοὺς χρησμολόγους, μετ' ὅλην δὲ τὴν εὐλάβειαν τὴν ὁποίαν ἔχει πρὸς τὴν ἀγιότητα τῶν ἀνδρῶν ἀνακράζων:

Ἐκστηθι φρίττων οὐρανέ, στέναξον γῇ ἀθλία,

ἢ ἄλωσις δὲν ἔγεινε τῆς πόλης ἡ ἀγία!

Ποῦ Πέτρος νῦν ὁ βασιλεὺς νὰ κλαύσῃ καὶ Ρωμαίους (...)

Δὲν παύει συνιστῶν τύπωσιν βιβλίων ὑπὲρ τῶν ὁποίων οἱ δαπανῶντες ἐκπληροῦσι τὴν ἱερωτέραν τῶν ἐλεημοσυνῶν (...)"⁹.

4. "Πλεῖστα εἶνε τὰ ἔργα τοῦ Σωτήρη Δούκα ἅτινα συνέγραψε καὶ περισσότερα ὅσα ἐξετύπωσεν εἰς τὴν Ἀθωνιάδα Τυπογραφίαν, τὰ δὲ κυριώτερα εἶνε τὰ

7. Ὁ.π., 68-69.

8. Ὁ.π., 69-70.

9. Ὁ.π., 70-71.

ἐπόμενα:

*Περὶ τῆς μετὰ τοῦ Τιμίου Στανροῦ ἀπὸ τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἀποδημίας μου εἰς
Βλαχίαν,
Περὶ τοῦ νέου ναοῦ τοῦ Ξηροποτάμου,
Περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Βλαχίας,
Ἐγκώμιον ἐρημίας καὶ μοναχικῆς ζωῆς,
Περὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀποδημίας μου,
Γεωγραφικὴ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος,
Περὶ ματαιότητος τοῦ Κόσμου,
Περὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους καὶ τῶν ἐν αὐτῷ*¹⁰.

Τὶς συγκεκριμένες πληροφορίες, τὶς ἀφορῶσες στὸν Σωτήριον Δούκα, τὶς πρό-
σεξε καὶ ὁ κατ' ἐξοχὴν μελετητὴς τῆς ἱστορίας τῆς Θάσου, κατὰ τὴν ἀναστατικὴ
ἐκδόσιν τῆς *"Ἱστορίας τῆς νήσου Θάσου"* τοῦ Παπαευστρατίου, ὁ ἱστορικὸς
Κωνσταντῖνος Χιόνης, ὁ ὁποῖος καὶ στὸ *"Ἀντὶ Προλόγου"* μικρὸ κείμενο, ποὺ
προσέθεσε στὴν ἀρχὴ τῆς ἀνωτέρω ἐκδόσεως, ἀναφέρεται σὲ συγχύσεις ποὺ
ὑπάρχουν στὰ καταγραφόμενα γεγονότα, τὰ ἀφορῶντα στὴν ἱστορία τῆς Θάσου
τῶν ἐτῶν 1874 ὡς καὶ 1902 κυρίως, ἐνῶ παράλληλα ἐπισημαίνει τὶς πολὺ *"ἐνδια-
φέρουσες πληροφορίες ποὺ μᾶς δίνει [ὁ Παπαευστρατίου] γιὰ τὰ μεταλλεῖα τῆς
Θάσου, τοὺς παλιὺς πύργους, τὴν τοπογραφία τοῦ νησιοῦ, τὸν τυπογράφο Σω-
τήρη Δούκα (...)"*¹¹. ἂς δοῦμε, λοιπόν, κατωτέρω πόσο ἐνδιαφέρουσες καί, κυ-
ρίως, πόσο ἀληθινές εἶναι οἱ πληροφορίες τοῦ Γεωργίου Παπαευστρατίου, πρὶν
αὐτὲς περάσουν στὰ κείμενα ἐρευνητῶν καὶ πλαστογραφήσουν τὴν ἱστορία τῆς
περιοχῆς γενικὰ καὶ εἰδικότερα τὰ ἀφορῶντα στὴν προσωπογραφία τῆς Θάσου.

1. Κάνει λόγο ὁ Παπαευστρατίου, στὴν *"ἱστορία"* του, γιὰ ὀκταετὴ περιοδεία
τοῦ Σωτηρίου Δούκα σὲ Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες, σὲ Κωνσταντινούπολη, Χίο,
Σάμο κ.λπ., καὶ ἐπ'ἀνόδῳ του στὸν Ἀθῶνα *"τῇ 11 Σεπτεμβρίου 1765"*, γιὰ θάνα-
το καὶ ταφὴ του, στίς *"4 Δεκεμβρίου 1784"*, στὴν μονὴ Ξηροποτάμου, στὴν ἀνέ-
γερση τῆς ὁποίας φαίνεται πολὺ *"νὰ συνετέλεσε"*· ἡ ἐγκυρότητα τῆς πρώτης χρο-
νολογίας, 11 Σεπτεμβρίου 1765, χρονολογία ἐπ'ἀνόδου του στὸν Ἀθῶνα, μετὰ
ἀπὸ ὀκταετὴ ἀπουσία, ποὺ ὑποδηλώνει συνεχὴ ἀπουσία τοῦ Δούκα ἀπὸ τὸν
Ἀθῶνα ἀπὸ τὸ 1757 τοῦλάχιστον, θὰ μποροῦσε ἐξ ἀρχῆς νὰ ἐλεγχθεῖ, ὅταν εἶναι
γνωστὸ ὅτι τὸ 1759 βρίσκεται στὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ ἐκδίδει τὸ Ψαλτήριον στὸ Τυ-
πογραφεῖο ποὺ εἶχε συστήσει στὴν Ἀθωνιάδα Σχολή, συνθέτει μάλιστα καὶ σχε-
τικὸ κείμενο ἀπευθυνόμενον *"Τοῖς Ἐντευξομένοις"*, ποὺ ἀπαντᾷ στὴν ἀρχὴ τῆς
ἐκδόσεως¹². Ποιός, λοιπόν, μπορεῖ νὰ εἶναι αὐτὸς ποὺ περιόδευσε σὲ χώρους τῆς

10. *Ὁ.π.*, 71-72.

11. *Ὁ.π.*, 5-6 (- ὁ κ. Κ. Χιόνης μᾶς δίδει καὶ τὶς λίγες, γνωστὲς σήμερα, πληροφορίες γιὰ τὴν ζωὴ
καὶ τὸ ἔργο τοῦ Γ. Παπαευστρατίου).

12. Γ. Κ. Παπάζογλου, Δύο Θάσσιοι στὸ Ἅγιον Ὄρος..., 59.

Ἀνατολῆς γιὰ ὀκτὼ χρόνια, "περισυνάξας ἐλέη" γιὰ νὰ "ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας"¹³, πρὶν ἐπιστρέψῃ τὸ 1765 στὸν Ἀθῶνα, ὅταν αὐτὸς δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ὁ Σωτήριος Δούκας; Οἱ ὑποψίες μας, μὲ δεδομένη τὴν ἀναφορὰ τῆς μονῆς Ξηροποτάμιου ὡς μονῆς μετανοίας τοῦ περιοδεύοντος λογίου, στρέφονται σὲ ἄλλον λόγιο σύγχρονο σχεδὸν τοῦ Σωτηρίου Δούκα, στὸν Καισάριο Δαπόντε¹⁴, τὸν ὁποῖον, πιθανότατα, γνώρισε ὁ Σωτήριος Δούκας εἴτε στὸν Ἀθῶνα, εἴτε στὶς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες¹⁵· πράγματι, ὁ Καισάριος Δα-

13. Γ. Κ. Παπάζογλου, ὁ.π., 60-70.

14. Πρόχειρα, γιὰ τὸν λόγιο ἱερωμένο σκοπελίτη, Κ. Σάθα, Βιογραφίαι τῶν ἐν τοῖς γράμμασι διαλαμπάντων Ἑλλήνων ἀπὸ τῆς καταλύσεως τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς Ἐθνεγερσίας (1453-1821), Ἐν Ἀθήναις 1868 (ἀναστ. ἔκδ. χ.χ.), 501-505, 541, βλ. ἀκόμη Γ. Ι. Ζαβίρα, Νέα Ἑλλάς ἢ Ἑλληνικὸν Θέατρον, Ἀθήνησι 1872 (ἀναστ. ἔκδ. Ἀθῆναι 1972, ἐπιμ.-εἰς.-εὐρ. Τ. Γριτσόπουλου), 388-393 (- τὸ χειρόγραφο τοῦ συγκεκριμένου ἔργου τοῦ Γεωργίου Ζαβίρα, μετὰ τὸν θάνατό του, πέρασε στὴν κατοχὴ τοῦ Ἀνθίμου Γαζῆ "ἐκ τούτου δὲ μετέβη εἰς χεῖρας τοῦ κυρίου Κ. Ἀσωπίου καὶ Θεοκλ. Φαρμακίδου, ὃς ἀποθανὼν τὸ ἐκκληροδότησε εἰς τὴν Δημοσίαν Βιβλιοθήκην", τὸ συγκεκριμένον χειρόγραφο φαίνεται νὰ χρησιμοποιήσῃ ὁ Κ. Σάθας), Ἐ. Legrand, Δακικαὶ Ἐφημερίδες-Éphémérides Daces ou Chronique de la guerre de quatre ans (1736-1739) par Constantin Dapontes secrétaire du prince Constantin Maurocordato, Παρίσι 1888, III, IX-LXXXIV (- "Notice Bibliographique" γιὰ τὸν Δαπόντε), *Εὐδοκίμου Ξηροποταμινοῦ*, Καισάριος Δαπόντες, Γρηγόριος Παλαμᾶς 6 (1922), 530-541, 568-569, *τοῦ ἰδίου*, Ἡ ἐν Ἀγίῳ Ὅρει ἱερὰ βασιλική, πατριαρχική καὶ σταυροπηγική σεβασμία μονὴ τοῦ Ξηροποτάμιου (424-1925), Θεσσαλονίκη 1971, 76-86, 141-142, 148, Δ. Πασχάλη, Καισάριος Δαπόντε (1714-1784), Θεολογία 13 (1935), 224-250, Σ. Βακρατσᾶ, Καισάριος Δαπόντες, Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν 2 (1936), 221-226, Ν. Βέη, Σεισμολογικὰ ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Κ. Δαπόντε, στό: "Τριακονταετηρίς τοῦ καθηγητοῦ Ν. Κρητικοῦ (1907-1942)", Ἀθῆναι 1944, II, 243-275, *Εὐ. Σουλογιάννη*, Καισαρίου Δαπόντε κανὼν περιεκτικὸς πολλῶν ἐξαίρετων πραγμάτων, Παρισσοῦς 9 (1967), 441-453, *τοῦ ἰδίου*, Ὁ Δαπόντες, ἡ ἀντίληψίς του περὶ ἱστορίας καὶ ὁ πρόλογος εἰς τὸ 'Φανάρι Γυναικῶν', Ἀθῆναι 1970 (Κείμενα καὶ μελέται Νεοελληνικῆς Φιλολογίας ἀρ. 65), 1-11, *τοῦ ἰδίου*, Ἡ ζωὴ τῆς Κλεοπάτρας ὡς ἀναγράφεται ὑπὸ τοῦ Καισαρίου Δαπόντε, Ἀνάλεκτα 19(β) (1970), 84-91, *τοῦ ἰδίου*, Ὁ Δαπόντες περιγράφων τὸν ἐκχριστιανισμὸ τῶν Ρώσων, Ἀνάλεκτα 22 (1973), 46-63, *τοῦ ἰδίου*, Cesario Daponte e la sua opera 'Φανάρι Γυναικῶν', Ρώμη 1973/74, θ'-ια', κυρίως (διδακτορικὴ διατριβή), Ν. Camariano, Constantin Dapontes et les Principautés Roumaines, Revue des Études Sud-Est Européennes 8 (1970), 481-494, V. Cerenzia, Dapontes tradizione di Luciano, Rivista di Studi Bizantini e Neellenici 12/13 [22-23] (1975/76), 161-173, Γ. Γαλίτη, Ἄγνωστος αὐτόγραφος κώδις τοῦ Κωνσταντίνου-Καισαρίου Δαπόντε, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς (ΑΠΘ) 20 (1976), 1-54 (ἀρίθμηση ἀνατύπου), Π. Βασιλείου, Συμπληρωματικὰ στὴν ἑλληνικὴ ἐργογραφία τῆς ἱστορίας τοῦ Σκεντέρμπεη, Ἑλληνικά 35 (1984), 103-116, ἀλλὰ καὶ Γ. Πριντζίπα, Λογάδες τοῦ Γένους, Ἀθῆνα 1985, 67-128, Γ. Κεχαγιώγλου, Ἀνέκδοτα στοιχεῖα γιὰ τὸν Καισάριο Δαπόντε ἀπὸ τὸ χειρόγραφο Βυτίνας ἀρ. 1, Ἑρανιστὴς 18 (1986), 35-36, Κ. Καλλιανῶ, Ἀνέκδοτα σημειώματα τοῦ Καισαρίου Δαπόντε γιὰ τὴ νήσο Σκόπελο (1778-1784), Ἐφημερίδος ΛΣΤ, ἀρ. 13 (Ἀθῆνα 1/15 Σεπτεμβρίου 1987), 274-278, Σ. Καδᾶ, Χειρόγραφο μὲ αὐτόγραφες σημειώσεις τοῦ Καισαρίου Δαπόντε, στό: "Ἀφιέρωμα στὸν Ἑμμανουὴλ Κριαρᾶ", Θεσσαλονίκη 1988, 183-235.

15. Ὁ Καισάριος Δαπόντες, μάλιστα, φαίνεται νὰ γνωρίζῃ καὶ τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἴδρυσή, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἀτυχὴ κατάληξί τῆς λειτουργίας τοῦ Τυπογραφείου, ἀλλὰ καὶ τῆς Σχολῆς στὸν Ἀθῶνα, πρὸ βλ. ὅσα σημειώνει σχετικά μὲ τὴν κατάληξί τοῦ ἐγχειρήματος: "(...) μετὰ τὰ ἐκεῖ συμβάντα [τὴν ἀποπο-

πόντες είναι γνωστό ότι το 1757, ως μοναχός, θά βρεθεί στον Ἀθωνα, στην μονή Ξηροποτάμιου, από όπου και, λόγω της πυρκαϊᾶς που κατέστρεψε τότε το "*μεγαλύτερο μέρος*" τῆς μονῆς, στέλνεται τὸ ἴδιο ἔτος, τὸ 1757, ὡς ὁ πλέον κατάλληλος, σὲς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες, σὲς "*Κωνσταντινούπολη, σὲς Χίο, σὲς Ψαρὰ καὶ σ' ἄλλα μέρη*", γιὰ "*συλλογὴ ἐράνων*"¹⁶. Σὲ μέρη τῆς Ἀνατολῆς, πού γνώριζε ἄλλωστε, θὰ περιοδεύσει ὁ Δαπόντες ὡς τὸ 1765, τότε σὲς 11 Σεπτεμβρίου θὰ ἐπιστρέψει σὲς μονή Ξηροποτάμιου, μὲ "*πλούσια συγκομιδὴ*"¹⁷· μὲ τὰ χρήματα αὐτά, ὅπως μαθαίνουμε, θὰ ἐπιδιορθωθεῖ-ξανακτισθεῖ ἡ μονή καὶ ἀσφαλῶς τὸ καθολικὸ αὐτῆς. Στὴν ἴδια μονή, σὲ αὐτὴν τοῦ Ξηροποτάμιου, εἶναι ὁ ἴδιος Καϊσάριος Δαπόντες αὐτός, καὶ σὲ αὐτὸν προφανῶς ἀναφέρεται ὁ Γεώργιος Παπαευστρατίου, ἄσχετα ἂν χρησιμοποιεῖ τὸ ὄνομα τοῦ Σωτηρίου Δούκα, πού θὰ πε-

μπῇ ἀπὸ τὴν Σχολὴ τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρεως] ἡ Σχολὴ παρημελήθη καὶ ὁ Γαβριὴλ [ὁ Βατοπεδινός] ἐπανίδρυνε ταύτην ἀπελθὼν εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Ἑσπερίας καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς, εἰς Βενετίαν, Τεργέστην, Καμπανίαν τῆς Γερμανίας, Σερβίαν, Βλαχίαν, Ρωσσίαν, Κωνσταντινούπολιν, Ρούμελιν καὶ νησιά καὶ ἐξήτει δωρεὰς ὑπὲρ τῆς Σχολῆς. Συνέλεξε δὲ 3.000 βενετικὰ φλωρία ἐντὸς δέκα μηνῶν καὶ ἐκ Βενετίας ἠγόρασε τυπογραφεῖον, ἀλλὰ ὁ τυπογράφος δολιεύεται αὐτὸν καὶ ἀπέρχεται εἰς Βλαχίαν, ὁποῦθεν ὁ μὲν Γαβριὴλ ἀποδιώκεται τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ ἡγεμόνος, ὁ δὲ τυπογράφος ἐργάζεται καὶ ἐπιστρέφει ὁ μοναχὸς Γαβριὴλ εἰς Ἀθῶν", βλ. Ν. Σκιαδᾶ, Χρονικὸ τῆς ἐλληνικῆς τυπογραφίας (οκλαβιά-διαφωτισμός-ἐπανάσταση), Ἀθήνα 1976, Α', 85-86, πρβλ. καὶ Γ. Κ. Παπάζογλου, Δύο Θάσσοι στὸ Ἅγιον Ὄρος..., 63, ἀλλὰ καὶ Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, "Ἐκθεσις παλαιογραφικῶν καὶ φιλολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ, Ἐπετηρὶς τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου ΙΖ(1886), Παράρτημα, 12, ἐνῶ γιὰ τὸ τυπογραφεῖο τοῦ Σωτηρίου Δούκα βλ. καὶ Ν. Σκιαδᾶ, Τὸ τυπογραφεῖο τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἡ Ἀθωνιάδα Σχολὴ καὶ ὁ Εὐγένιος Βούλγαρης, Νέα Ἑστία 90 (1971), τεύχ. 1061, 1194-1198.

16. Γ. Πριντζίτα, ὁ.π., 87-90· κώδικες διάφοροι πού ἔμμεσα ἢ ἄμεσα ἀφοροῦν στὸν Καϊσάριο Δαπόντε, ἀνέκδοτοι στὸ σύνολό τους σχεδὸν καὶ ἀνεκμετάλλευτοι, σώζονται στὸ Ἀρχεῖο τῆς μονῆς Ξηροποτάμιου, λ.χ., στὸν κώδ. ἀρ. 1 (κώδικας παραδόσεως ταξιδίων, τῶν ἐτῶν 1670-1860), σώζεται "*κατάστιχο ληψοδοσίας*" τοῦ Καϊσαρίου, ὁ κώδ. ἀρ. 4 ἀποτελεῖ τὸ "*κατάστιχο τοῦ Καϊσαρίου Δαπόντε*", ἀπὸ 22 Μαΐου 1757 μέχρι τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1765, τὸν κατάλογο "*τῶν ἀντικειμένων καὶ ἐγγράφων δωρεῶν ἀπὸ τῆς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίας*", πού ἔφερε ὁ Δαπόντες σὲς μονή Ξηροποτάμιου, ὁ κώδ. 5 ἀποτελεῖ κατάστιχο, ἐπίσης τοῦ Δαπόντε πού ἀφορᾷ σὲς ἔσοδα τῆς ὀκταετοῦς ἀποδημίας του σὲς Ἡγεμονίες κ.ἄ., ἀπὸ 22 Μαΐου 1757 ὡς τὴν ἐπιστροφή του, σὲς 11 Σεπτεμβρίου 1765, οἱ ἐπόμενοι κώδ. ἀρ. 6, 7 καὶ 8, ἀποτελοῦν κατάστιχα ἐξόδων τοῦ Καϊσαρίου γιὰ τὰ ταξίδια σὲς Σάμο, Ψαρὰ, Σκόπελο, καὶ σὲς Κωνσταντινούπολη, γιὰ τὸ ἴδιο περίπου χρονικὸ διάστημα (1757-1765), ὁ κώδ. ἀρ. 9 εἶναι ὁ γνωστός ὡς "*Κώδικας Καϊσαρίου Δαπόντε*", ὅπου ἔχουμε καταγραφὲς βιβλίων, βραχέα χρονικά, ὑποδείγματα ἐπιστολῶν κ.ἄ. (βλ. Σ. Καδᾶ, ὁ.π.), στὸν κώδ. ἀρ. 10, κατάστιχο καὶ αὐτὸ τοῦ Καϊσαρίου Δαπόντε, ἀπὸ 14 Φεβρουαρίου 1765, καταγράφονται οἱ "*ἀφιερωτὲς κραιοῦ σὲς Σάμο*", ὁ κώδ. ἀρ. 11, τοῦ 1777 περίπου, ἐπίσης, ἀφορᾷ σὲς μονή τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Σκοπέλου, μονή πού ἀνήκε σὲς ἰδιοκτησίᾳ τῆς οἰκογενείας Δαπόντε, σχετικὰ πρβλ. Π. Γουναρίδη, Ἀρχεῖο τῆς ἱ.μ. Ξηροποτάμιου, ἐπιτομὲς μεταβυζαντινῶν ἐγγράφων, Ἀθήνα 1993, 163, 165-170 (βλ. καὶ ἐγγραφα μὲ ἀρ. 115, 121, 122, 123, 136, 154, 163, πού μὲ τὸν ἕνα ἢ ἄλλο τρόπο σχετίζονται μὲ τὸν Δαπόντε).

17. Γ. Πριντζίτα, ὁ.π., 90.

θάνει ἀργότερα, καὶ θὰ ταφεῖ ἐκεῖ, στίς 4 Δεκεμβρίου 1784¹⁸.

2. Ὡς δεχθοῦμε ὁμῶς, γιὰ τὴν οἰκονομία τοῦ πράγματος, ὅτι τὰ ἀφορῶντα σὲ θέματα ἡμερομηνιῶν καὶ χρονολογιῶν εἶναι ἐσφαλμένα ἀπὸ σύγχυση τοῦ Θάσιου ἱστοριοδίφῃ, τοῦ Γεωργίου Παπαευστρατίου, ὁ ὁποῖος, ἀντὶ στὸν νησιώτη ἐπίσης, ἐκ Σκοπέλου, Kaisáριο Δαπόντε, τὰ ἀποδίδει στὸν ἡμέτερο Δούκα, τὰ ἀναφερόμενα ὁμῶς στὸ ἔργο τοῦ Θάσιου τυπογράφου δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ἀληθῆ· ἄλλωστε ὁ Γεώργιος Παπαευστρατίου εἶναι πολὺ σαφὴς ὅταν ἀναφέρεται σὲ κείμενα τοῦ Σωτηρίου Δούκα, ἢ καὶ σὲ ἐκδόσεις ἔργων του, καὶ πολὺ πειστικός, ὥς νὰ ἀναφέρεται σὲ κάποιον πολὺ δικό του ἄνθρωπο, εἶναι δὲ ἐνδεικτικὸ ὅτι τὸν Σωτήριον Δούκα τοποθετεῖ στοὺς "διαπρεπεῖς Θασίους", μαζὶ μὲ τὸν Πολύγνωτο, τὸν Στησίμβροτο, τὸν Σωσικλῆ, τὸν Ἡγήμονα, τὸν Ἀνδροσθένη καὶ τὸν Θεαγένη, καὶ θέλει μόνο τὸν Δούκα νὰ ἀντιπροσωπεύει τοὺς "διαπρεπεῖς Θασίους" ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Θεαγένῃ ὡς τὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνος¹⁹. Ὡστόσο, μιὰ πολὺ πρόχειρη ἔρευνα, θὰ μπορούσε νὰ δείξει ὅτι κανένα ἀπὸ τὰ καταγραφόμενα δὲν εἶναι κείμενο ἄγνωστο, πρόκειται γιὰ κείμενα ἐκδεδομένα ἀπὸ πολλὲς δεκαετίες ἤδη, ἢ γιὰ τμήματα ἐκδεδομένων κειμένων, ἢ ἐκδοση τῶν ὁποίων ἀσφαλῶς καμιά σχέση δὲν ἔχει μὲ τὴν "Τυπογραφίαν τοῦ Ἀθωνος", συγγραφέας τῶν ὁποίων βεβαίως δὲν θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν Kaisáριο Δαπόντε²⁰, πὺν τόσο καλὰ φαίνεται νὰ γνώριζε ὁ Θάσιος ἱστοριοδίφης· ἐνδεικτικὰ καὶ μόνο σημειώνουμε:

– Τὸ καταγραφόμενο ἔργο "Περὶ τῆς μετὰ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ ἀπὸ τοῦ Ἀγίου Ὁρους ἀποδημίας μου εἰς Βλαχίαν", δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸ "Κεφάλαιον Ἑκτον" τοῦ κειμένου "Κῆπος Χαρίτων", τοῦ Kaisáριου Δαπόντε (- "Περὶ τῆς μετὰ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ ἀπὸ τοῦ Ἀγίου Ὁρους ἀποδημίας μου καὶ εἰς Βλαχίαν ἐπιδημίας καὶ τῶν ἐν αὐτῇ"), τὸ ὁποῖο ἐξεδόθη ἤδη 1880 καὶ λίγο ἀργότερα, τὸ

18. Πρόχειρα βλ. Γ. Σαββίδη, Κῆπος Χαρίτων..., 427, ὅπως καὶ Κ. Σάθα, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, Βενετία 1872 (ἀναστ. ἔκδ. Ἀθήναι 1972), με'.

19. Γ. Παπαευστρατίου, ὁ.π., 64-72.

20. Ὁ.π., 68, 71· μάλιστα, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Kaisáριος Δαπόντες σημειώνει σὲ κώδικα μὲ αὐτόγραφες σημειώσεις του, κώδ. ἀρ. 9 τῆς μονῆς Ξηροποτάμου, ὅλα του σχεδὸν τὰ ἔργα φρόντιζε ὁ ἴδιος νὰ σταλοῦν καὶ νὰ ἐκδοθοῦν στὴν Βενετία, διαβάζουμε, λ.χ., "Τῷ αὐτῷ ἔτει [1769] ἐστάλη ὁ παπᾶ Ζαχαρίας εἰς Βενετίαν (...) πρὸς τὸν ὁποῖον ἔδωκα τὴν Χρηστοθήθειαν τὸ βιβλίον μου (...) νὰ τὸ τυπώσῃ (...) καὶ ἐτυπώθηκε", ἢ "Ἐν ἔτει αψοβ' [1772] (...) ἔστειλα εἰς τὸ Μπρασόβο (...) τὸ βιβλιαρίδιόν μου Δῶρα Πνευματικὰ ὀνομαζόμενον διὰ νὰ τὸ στείλῃ νὰ τυπωθῇ" (- ἐννοεῖ πιθανότατα τὸν ἐφημέριον τοῦ "Μπρασόβου" Χριστόφορο, γιὰ τὸν ὁποῖο βλ. κατωτέρω), ἢ "Ἐν ἔτει (...) αψογ' [1778] (...) ἤρθαν ἀπὸ Βενετίας ἀπὸ τὸν Μιχαὴλ Γλυκῆ τυπογράφον ἑκατὸν πενήντα βιβλία μου, Τράπεζα Πνευματικῆ λεγομένη, ἐνῷ τῷ αὐτῷ ἔτει ἐτύπωσε (...)", ἢ "Δεκεμβρίου τρίτῃ [1776] ἔστειλα εἰς Βενετίαν, εἰς τὸν σὺν Μιχαὴλ Γλυκῆ τυπογράφον τὸν Καθρέπτην τῶν Γυναικῶν τὸ βιβλίον μου (...) νὰ τυπωθῇ σὺν Θεῷ καὶ τώρα εἰς Βενετίαν", ἢ "αψοζ' [1777] (...) ἔστειλα εἰς Βενετίαν τὸ βιβλίον μου Θέατρον τὸ Βασιλικὸν νὰ τυπωθῇ" κ.ἄ., βλ. Σ. Καδᾶ, ὁ.π., 197, 198, 217, 220 (κ.ἄ.) (- ὁ συγκεκριμένος ἀρ. 9 κώδικας καταγραφόμενος ἄλλοτε μεταξὺ τῶν χειρογράφων τῆς μονῆς Ξηροποτάμου ἔφερε ἀριθμὸ 344).

1881²¹.

– Τὸ ἔργο "Περὶ τοῦ νέου ναοῦ τοῦ Ξηροποτάμου" ἀνευρίσκεται ὡς "Κεφάλαιον Ἑβδομον", μὲ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς τίτλο, στὸ ἴδιο ἀνωτέρω μνημονευόμενο ἔργο τοῦ Καισαρίου Δαπόντε²².

– Τὸ "Περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Βλαχίας", ἔργο δῆθεν τοῦ Σωτηρίου Δούκα, δὲν εἶναι πιθανότατα ἄλλο ἀπὸ τὸ "Κεφάλαιον Ὀγδοον" τοῦ "Κήπου Χαρίτων" τοῦ Καισαρίου Δαπόντε, ὅπου διαβάζουμε: "Περὶ τῆς εἰς Βλαχίαν ἐπιστροφῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ"²³.

– Ὡς "Κεφάλαιον Πέμπτον", στὸν "Κήπο Χαρίτων" τοῦ Καισαρίου Δαπόντε, μὲ τὸν ἴδιο περίπου τίτλο (- "Ἐγκώμιον ἐρημίας καὶ μοναχικῆς διαγωγῆς"), ἀνευρίσκεται καὶ τὸ ἐπόμενο ἔργο δῆθεν τοῦ Θάσιου τυπογράφου ("Ἐγκώμιον ἐρημίας καὶ μοναχικῆς ζωῆς")²⁴.

– Τὸ ἔργο "Περὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀποδημίας μου" πιθανότατα δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸ "Κεφάλαιον Ἐνατον" τοῦ κεμένου "Κήπος Χαρίτων" τοῦ Καισαρίου Δαπόντε, ὅπου διαβάζουμε: "Περὶ τοῦ εἰς τὴν Πόλιν ἐρχομοῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῇ"²⁵.

– Ἡ "Γεωγραφικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος", κείμενο δῆθεν τοῦ Σωτηρίου Δούκα, εἶναι μέρος, ἐπίσης, ἀπὸ ἀνέκδοτο ἐν πολλοῖς ὡς σήμερα ἔργο τοῦ Καισαρίου Δαπόντε μὲ τίτλο: "Γεωγραφικὴ Ἱστορία, ἣν γουν βιβλίον περιέχον τὰς βασιλείας

21. Γ. Σοφοκλέους, Κήπος Χαρίτων, Ἐν Ἀθήναις 1880, ὅπως καὶ É. Legrand, Bibliothèque grecque vulgaire..., Παρίσι 1881 (ἀναστ. ἔκδ. Ἀθήναι 1974), III, 1-232 (- ὁ É. Legrand, σελ. VII-VIII, σημειώνει πὺς εἶχε τελειώσει τὴν σύνθεσιν τῆς εἰσαγωγῆς του στὴν συγκεκριμένη ἔκδοσιν "quand nous avons reçu d'Athènes (...) un exemplaire du Κήπος Χαρίτων, dont une édition a récemment paru dans cette ville par les soins de m. Gabriel Sophocle, ancien directeur de l'École de la Panagia à Pera", ὁ Legrand, ὅπως καὶ ὁ Σοφοκλῆς, βασίσθησαν στὴν ἔκδοσιν τοῦ σὲ χφ. πού "possède la Bibliothèque de l'École de la Panagia à Pera", πρόκειται δὲ γὰρ τὸ ἴδιο χφ. ἀπὸ τὸ ὁποῖο ὁ Κ. Σάθας "a tiré le Catalogue Historique de Dapontès (...)", γὰρ τὸ συγκεκριμένο χφ. βλ. Γ. Σοφοκλέους], Βιβλιογραφία, Περιοδικὸν Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως Α' (1863), 155-156· νεώτερι, τρίτη, ἔκδοσιν, μὲ ἄγνωστα κείμενα ἀπὸ τὸν "Καθρέπτη Γυναικῶν" (1766), τὴν "Γεωγραφικὴ Ἱστορία", κ.ἄ., ἔχουμε ἀπὸ τὸν Γ. Σαββίδην τὸ 1995, βλ. Γ. Σαββίδην, Κήπος Χαρίτων, τουτέστι βιβλίον περιέχον τὴν περίοδον τοῦ Τιμίου Ξύλου τοῦ ζωοποιῦ Σταυροῦ τοῦ ἐν τῇ ἱερᾷ καὶ βασιλικῇ μονῇ Ξηροποτάμου τῇ οὔσῃ ἐν τῷ ἀγινώμῳ ὄρει τοῦ Ἀθωνος καὶ ἄλλα διάφορα συντεθέντα παρὰ Κωνσταντίνου Δαπόντε τοῦ μετονομασθέντος Καισαρίου πρὸς ὠφέλειαν καὶ εὐφροσύνην τῶν ἀναγιγνωσκόντων, προσφωνηθέντα δὲ τῷ ἐκλαμπροτάτῳ κυρίῳ Ἀλεξάνδρῳ (...) τρίτη ἔκδοσιν ἐνημερωμένη καὶ αὐξημένη μὲ ἄγνωστα κείμενα ἀπὸ τὸν Ἐκρέπτη Γυναικῶν (1766) τὴν Γεωγραφικὴ Ἱστορία (1782) κ.λπ., Ἀθήνα 1995 (- τὸ "Περὶ τῆς μετὰ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ (...)" στίς σελ. 83-87).

22. Γ. Σαββίδην, ὁ.π., 87-91.

23. Ὁ.π., 107-115· ὁ Γ. Σαββίδης δημοσιεύει ὡς "Ἐπίμετρο" καὶ ἔκθεσιν "τῆς νῦν καταστάσεως τῆς Βλαχίας ἐν εἵδει ἐπιστολῆς" (σελ. 319-330, πρβλ. καὶ Κ. Σάθα, ὁ.π., νη'-ξγ').

24. Γ. Σαββίδην, ὁ.π., 73-78, πρβλ. καὶ Κ. Σάθα, ὁ.π., λζ'-μγ'.

25. Γ. Σαββίδην, ὁ.π., 117-115.

καὶ αὐθεντίας, τὰς πόλεις καὶ νήσους τεσσάρων μερῶν τῆς Οἰκουμένης, Ἀσίας, Εὐρώπης καὶ Ἀμερικῆς (...)"²⁶.

– Τὸ ἔργο "Περὶ τῆς ματαιότητος τοῦ Κόσμου", πιθανότατα, ταυτίζεται μετὰ τὸ ἐκδεδωμένο ἤδη ἀπὸ τὸ 1776, στὴν Βενετία, κείμενο τοῦ Kaisarίου Δαπόντε μετὰ τίτλο: "Ἐπιστολαὶ (...) περὶ ματαιότητος τοῦ Κόσμου"²⁷, τέλος

– Τὸ "Περὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους καὶ τῶν ἐν αὐτῷ" δῆθεν ἔργο τοῦ Σωτηρίου Δούκα δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸ ἀνευρισκόμενο, μετὰ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς τίτλο, στὸν "Κήπο Χαρίτων" τοῦ Kaisarίου Δαπόντε "Κεφάλαιον Δέκατον Ἑκτον"²⁸.

3. Ἄν καὶ τὰ ἀνωτέρω δὲν θὰ φάνταζαν ἀρκετά, γιὰ τὸν ὅποιον κακοπροαίρετο μελετητὴ, ὅς ἐξετάσουμε κατωτέρω μήπως τὰ ἐκδεδωμένα ἀποσπάσματα, ὅσα καταγράφονται στὴν "Ἱστορία τῆς νήσου Θάσου", εἰλημμένα ἀπὸ ἓνα ἀπὸ τὰ

26. É. Legrand, Δακικαὶ ἐφημερίδες..., III, LVII-LXXV, ἀρ. 19, ὁ É. Legrand, σχετικὰ μετὰ τὸ χφ. τῆς "Γεωγραφικῆς Ἱστορίας", ἀναφέρει ὅτι ἀνῆκε στὴν Βιβλιοθήκη τοῦ Γεωργίου Μαυροκορδάτου, "ἀφοῦ προηγουμένως εἶχε περιέλθει εἰς τὸν Ἰω. Βελούδην, βιβλιοθηκᾶριον τῆς Μαρκιανῆς, τὸν Σοφ. Οἰκονόμον καὶ τὸν Μανουὴλ Γεδεών", βλ. καὶ Εὐ. Σουλογιάννη, Kaisarίου Δαπόντε..., 445, σημ. 4· τμήματα ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο ἔργο τοῦ Δαπόντε (- "Investiture du prince Jean Maurogordato", "Mission en Éthiopie", "Description de la Dacie"), ἐξέδωσε ἡδη ὁ Ε. Legrand, βλ. É. Legrand, Bibliothèque grecque vulgaire..., 247-258, μικρὸ ἀπόσπασμα ὁ Μ. Γεδεών, βλ. Μ. Γεδεών, Βιβλιογραφίαι, Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια 3 (1881/82), 739 (- ἀναφέρεται στὴν ἐκδοσὶ τοῦ Γ τόμου τῆς "Bibliothèque Gregue Vulgaire" τοῦ É. Legrand), ἀλλὰ καὶ τμήματα διάφορα, "Ἐτεῖρα περὶ Κομμαίας", "Ἡ ἀνακήρυξις Ἰωάννου Μαυροκορδάτου ὡς αὐθέντου Μπογδανίας στίς 29 Ἰουνίου 1743", "Περιγραφή Δακίας μάλιστα δὲ καὶ τῆς Βλαχίας", ἐκδίδει καὶ ὁ Γ. Σαββίδης, βλ. Γ. Σαββίδης, ὁ.π., 307-318.

27. É. Legrand, Bibliographie Hellénique ou description..., II, 222-223 (ἀρ. 854) (: "Ἐπιστολαὶ διὰ στίχων ἁπλῶν κατὰ τῆς ὑπερηφανείας καὶ περὶ ματαιότητος κόσμου συντεθεῖσαι παρὰ Κωνσταντίνου Δαπόντε τοῦ μετονομασθέντος Kaisarίου (...) Ἐνετήσιν 1776, Παρὰ Ἀντωνίῳ τῷ Βόρτολι"), τὸ συγκεκριμένο ἔργο ὁ Κ. Σάθας, βασιζόμενος στὸν Γ. Ι. Ζαβίρα, θέλει νὰ ἐκδίδεται στὸ 1772, βλ. Κ. Σάθας, Βιογραφίαι τῶν ἐν τοῖς γράμμασι..., 504, καὶ Γ. Ι. Ζαβίρα, ὁ.π., 393· ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Kaisarίον Δαπόντε ἔχουμε τὴν πληροφορίαν ὅτι λόγους τοῦ "περὶ ὑπερηφανείας καὶ ματαιότητος" στέλνει, στίς 16 Νοεμβρίου 1769 ἀπὸ τὸ Ἅγιο Ὄρος στὸ Μπρασόβ, στὸν παπᾶ Χριστόφορο, γιὰ νὰ φροντίσει ὁ τελευταῖος νὰ τυπωθοῦν στὴν Βενετία, διαβάζουμε στὸ χφ. ἀρ. 9 (344) τῆς μονῆς Ξηροποτάμιου: "Τῷ αὐτῷ ἔτει ιζ' ἔστειλα εἰς Μπρασόβον εἰς τὸν ἐκεῖ παπᾶ Χριστόφορον τοὺς περὶ ὑπερηφανείας καὶ ματαιότητος λόγους μου, διὰ νὰ τοὺς στείλῃ εἰς Βενετίαν νὰ τυπωθοῦν, καθὼς καὶ τὸ Ἱερὸν Ἐγκώμιον καὶ γεννηθῆτω τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἀμήν· καὶ ἐτυπώθησαν", βλ. Σ. Καδᾶ, ὁ.π., 197. Ὡς προσεχθεῖ πὺς ὁ συγκεκριμένος "παπᾶ Χριστόφορος" φαίνεται νὰ προερχόταν ἀπὸ τὴν μονὴ Ξηροποτάμιου, ὅπως καὶ ἡ πλειοψηφία τῶν Ἑλλήνων ἐφημερίων τοῦ Μπρασόβ, ἦταν ἄλλοτε, πιθανότατα, συγκοινοβίτητος τοῦ Δαπόντε, θὰ ζήσει δὲ στίς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες ἀπὸ τὸ 1764 ὡς τὸ 1782 τοῦλάχιστον, εἶναι αὐτὸς ποὺ τὸ 1782 θὰ προσφέρει στὴν μονὴ Ξηροποτάμιου 3.000 γρόσια, σχετικὰ βλ. Αἰθ. Καραθανάση, Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Τρανσυλβανίας - Ἡ πνευματικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ τῶν δύο ἑλληνικῶν ἐμπορικῶν κοιτανιῶν τοῦ Σίμιου καὶ τοῦ Μπρασόβου (18ος-19ος αἰ.), Θεσσαλονίκη 2003, 200, 210, 214, 222 (α' ἐκδ. γαλλιστὶ μετὰ τίτλο: L'Hellénisme en Transylvanie - L'activité culturelle, nationale et religieuse des compagnies commerciales helléniques de Sibiu et de Braşov au XVIII-XIX siècles, Θεσσαλονίκη 1989).

28. Γ. Σαββίδης, ὁ.π., 211-259.

"πολυνάριθμα βιβλία, ἅτινα ἐτύπωνεν εἰς τὴν ιδιόκτητον *Τυπογραφίαν τῆς Ἀθωνιάδος Σχολῆς*", τὰ ὅποια καὶ τὸν κατατάσσουν μεταξὺ τῶν "*ἀληθεστέρων ἀντιπροσώπων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους μεθ' ὅλων τῶν ἀρετῶν (...)*"²⁹, ἀνήκουν πραγματι στὸν Θάσιο τυπογράφο· πρόχειρη καὶ πάλι ἔρευνα ἀποδεικνύει πὼς ὅ,τι κείμενο παραθέτει καὶ ἀποδίδει ὁ Γεώργιος Παπαευστρατίου στὸν Σωτήριο Δούκα, γιὰ νὰ τοῦ προσάψει τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ "*φλογεροῦ πατριώτη*", ὁ ὁποῖος "*μετ' ἀναστεναγμῶν ἀναφέρει τὸ ὄνομα τῆς δουλευούσης πατρίδος*"³⁰, δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ ἀποσπάσματα κειμένου τοῦ Καισαρίου Δαπόντε, ἐπίσης, γνωστοῦ μὲ τίτλο: "*Ἱστορία τῶν συμβάντων ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ σουλτὰν Μεχμέτη, ἐπιτροπεύοντος τοῦ Κιουπρουλῆ γέροντος Μεχμέτ πασᾶ, μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ σουλτὰν Μεχμέτη, ἐπιτροπεύοντος τῆς καὶ τα Δαμάτ Χασὰν πασᾶ*", κείμενο ποὺ ἐξεδόθη τὸ 1872 ἥδη³¹.

Ἀξίζει, ἀσφαλῶς, νὰ διερευνηθεῖ ἂν συνειδητὴ εἶναι ἡ παράθεση τόσων πληροφοριῶν, ποὺ δὲν ἀφοροῦν στὸν Θάσιο τυπογράφο Σωτήριο Δούκα, ἢ ἂν ὁ Γεώργιος Παπαευστρατίου ἔπεσε θύμα κακῶν, καὶ ἐσφαλμένων, πληροφοριῶν ποὺ τοῦ ἔδωσαν ἄλλοι, ἁγιορεῖτες μοναχοί, λ.χ., ποὺ πολλοὶ περνοῦσαν ἀπὸ τὰ μετόχια μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τὰ ὅποια ὑπῆρχαν στὸ νησί· μιὰ πρόχειρη ἔρευνα ἔδειξε ὅτι ὁ Θάσιος ἱστοριοδίφης βασίσθηκε στὴν ἐργασία του κατὰ λέξη σὲ ἐκδομένο κείμενο τοῦ 1872, στὴν ἔκδοση κειμένων τοῦ Κωνσταντίνου-Καισαρίου Δαπόντε ἀπὸ τὸν Κ. Σάθα, καὶ κυρίως στὴν "*εἰσαγωγή*" τοῦ τελευταίου, ποὺ φαίνεται νὰ εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅταν συνέθετε τὰ περὶ τοῦ Σωτηρίου Δούκα, μόνο τὰ ὀνόματα, ὅπως θὰ δοῦμε, ἀλλάζει, ὅπου διάβαζε, "*Δαπόντες*", ἢ ὅπου τὸν ἐννοοῦσε ὁ Κ. Σάθας, ἔγραφε "*Σωτήριος Δούκας*", ὄνομα τὸ ὁποῖο συνόδευε μὲ ἀναφορὲς στὴν "*ιδιόκτητον Τυπογραφίαν του*", μένει πιστὸς στὸ ἀντίβολό του ἀκόμη καὶ σὲ αὐτὴ τὴν στίξη, διαβάζουμε³²:

29. Γ. Παπαευστρατίου, ὁ.π., 70, 71.

30. Ὁ.π., 70.

31. Κ. Σάθα, Μεσαιωνική..., 1-70, καὶ *Const. Erbiceanu, Cronicii Graeci...*, Βουκουρέστι 1888, 5-63· ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ πὼς λίγο πρὶν, στὸ κείμενό του, ὁ Γ. Παπαευστρατίου καταγράφει τὸ συγκεκριμένο κείμενο τὸ ὁποῖο καὶ ἀποδίδει, σωστά, στὸν Κασάριο Δαπόντε, βλ. Γ. Παπαευστρατίου, ὁ.π., 69.

32. Παραπέμπουμε ἀντιστοίχως σὲ Κ. Σάθα, ὁ.π., με'-μῆ, καὶ Γ. Παπαευστρατίου, ὁ.π., 70-71.

Κ. Σάθας-1872

Ὁ καλῶς ἐξετάζων τὸν **Δαπόντεν**, τοσοῦτον πιστῶς ἐξεικονιζόμενον ἐν τοῖς πολυαρίθμοις αὐτοῦ συγγράμμασιν, ἀναγνωρίζει ἓνα τῶν ἀληθεστέρων ἀντιπροσώπων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, μεθ' ὧν τῶν ἀρετῶν καὶ ἐλαττωμάτων τοῦ καιροῦ του. Πατριώτης φλογερὸς μετ' ἀναστεναγμῶν καὶ δακρύων ἀναφέρει τὸ ὄνομα τῆς δουλευούσης πατρίδος.

Ἑλλάς, καθέδρα τῶν ἐθνῶν καὶ
τῶν αὐτῶν μαντεῖον!
Ἑλλάς σοφία ζωντανή, καὶ τὸ
αὐτῆς ταμεῖον (.....)

Βλέπει εἰς τὰ ὄνειρά του τὸν δικέφαλον αἰετὸν τοῦ Βυζαντίου, ἐξυπνᾷ καὶ τείνει τὰς χεῖρας νὰ τὸν συλλάβῃ, πλὴν τὸ ἵνδαλμα διαλύεται καὶ ὁ **Δαπόντες** διαλύεται εἰς δάκρυα. Ἐξυμνεῖ τὴν πάλαι λαμπερόνα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ βλέπει νῦν ἐν αὐτῇ "θρόνον σκωλήκων, καὶ τρύπαν μυρμηκῶν". Ἀναγινώσκει τοὺς χρησμούς (...) ἔχει πρὸς τὴν ἀγιότητα τῶν ἀνδρῶν, ἀνακράζων

Ἐκστηθι φρίττων οὐρανέ, στέ-
ναξον γῇ ἀθλία,
ἢ ἄλωσις δὲν ἔγινε τῆς Πόλης
ἢ ἀγία! (...)

Θεωρῶν τὴν ἐκπαίδευσιν, ὡς τὸ μόνον μέσον πρὸς ἀνάδειξιν καὶ σωτηρίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, δὲν παύει συνιστῶν τὴν τύπωσιν βιβλίων (...) Παντοιοτρόπως δὲ συνιστᾷ εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν μελέτην, θεωρῶν τὴν παιδείαν ὡς ὑψηλὸν καὶ θεῖον χρῆμα (...)

Γ. Παπαευστρατίου-1922

Ὁ καλῶς ἐξετάζων τὸν Θάσιον **Σωτήρην Δούκαν**, τοσοῦτον πιστῶς ἐξεικονιζόμενον ἐν τοῖς πολυαρίθμοις αὐτοῦ **βιβλίοις**, **ἅτινα ἐτύπωσεν εἰς τὴν ιδιόκτητον Τυπογραφίαν τῆς Ἀθωνιάδος Σχολῆς**, ἀναγνωρίζει ἓνα τῶν ἀληθεστέρων ἀντιπροσώπων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, μεθ' ὧν τῶν ἀρετῶν καὶ ἐλαττωμάτων τοῦ καιροῦ του. Πατριώτης φλογερὸς μετ' ἀναστεναγμῶν [καὶ δακρύων] ἀναφέρει τὸ ὄνομα τῆς δουλευούσης πατρίδος.

Ἑλλάς, καθέδρα τῶν ἐθνῶν καὶ
τῶν αὐτῶν μαντεῖον!
Ἑλλάς σοφία ζωντανή, καὶ τὸ
αὐτῆς ταμεῖον (.....)

Βλέπει εἰς τὰ ὄνειρά του τὸν δικέφαλον αἰετὸν τοῦ Βυζαντίου, ἐξυπνᾷ καὶ τείνει τὰς χεῖρας νὰ τὸν συλλάβῃ, πλὴν τὸ ἵνδαλμα διαλύεται καὶ ὁ **Σωτήρης Δούκας** ἀναλύεται εἰς δάκρυα. Ἐξυμνεῖ τὴν πάλαι λαμπερόνα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ βλέπει νῦν ἐν αὐτῇ "θρόνον σκωλήκων, καὶ τρύπαν μυρμηκῶν". Ἀναγινώσκει τοὺς χρησμούς (...) ἔχει πρὸς τὴν ἀγιότητα τῶν ἀνδρῶν, ἀνακράζων

Ἐκστηθι φρίττων οὐρανέ, στέ-
ναξον γῇ ἀθλία,
ἢ ἄλωσις δὲν ἔγινε τῆς Πόλης
ἢ ἀγία! (...)

Θεωρῶν ὁ **Σωτήρης Δούκας** τὴν ἐκπαίδευσιν, ὡς τὸ μόνον μέσον πρὸς ἀνάδειξιν καὶ σωτηρίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, δὲν παύει συνιστῶν τὴν τύπωσιν βιβλίων (...) Παντοιοτρόπως δὲ συνιστᾷ εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν μελέτην, θεωρῶν τὴν παιδείαν ὡς ὑψηλὸν καὶ θεῖον χρῆμα (...)

Ὅπως ἀποδεικνύεται, ἄνθρακες εἶναι ὁ θησαυρὸς τῶν πληροφοριῶν τοῦ Γεωργίου Παπαευστρατίου, καὶ ξαναρχίζει ἀπὸ τὸ σημεῖο ὅπου τὴν εἴχαμε ἀφήσει ἡ σχετικὴ μὲ τὸν Σωτήριο Δούκα ἔρευνα...· ὥστόσο, φαίνεται νὰ ἀνοιξε τὸ θέμα τῶν πιθανῶν σχέσεων τοῦ λόγιου μοναχοῦ Κωνσταντίνου-Καισαρίου Δαπόντε μὲ τὸν ἡμέτερο τυπογράφου ἐκ Θάσου Σωτήριο Δούκα Στωϊκοβιτς³³.

33. Πρόχειρα σημειῶνω ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος-Καισάριος Δαπόντες φαίνεται νὰ γνωρίζει τὸ μόνο γνωστὸ ἐκδεδομένο ἀπὸ τὴν "Τυπογραφίαν τοῦ Ἀθωνος" τοῦ Σωτηρίου Δούκα κείμενο, τὸ Ψαλτήρι, ἀναφερόμενος στὴν ἀνάγκη ἐκδόσεως τοῦ κειμένου τῶν "ἀνδραγαθῶν" τοῦ Γεωργίου Καστριώτη γράφει:

Ἔχω καὶ τὸ βιβλίον δὲ τῶν ἀνδραγαθῶν του (...)

ἄχ! καὶ νὰ τὸ ἐτύπωνεν ἓνας γιὰ τὴν ψυχὴν του·

ἀξιότιπτον καὶ γὰρ εἶναι ἐπ' ἀληθείας,

ὥς τὸ Ψαλτήρι γίνεται διὰ τυπογραφίας,

βλ. Κ. Σάθα, ὁ.π., γ' (- σχετικὰ μὲ τὴν γνώση τῆς "Τυπογραφίας τοῦ Ἀθωνος" ἀπὸ τὸν Δαπόντε πρὸς καὶ ἀνωτέρω).